

2024'ün Kırık Dış Politika Umutları - Fatih Ceylan

“Üçüncü Dünya Savaşı'nın hangi silahlarla çıkacağını bilmiyorum; ancak Dördüncü Dünya Savaşı sopa ve taşlarla yapılacak” (Albert Einstein)

YENİ YILDA KÜRESEL DÜZLEM

2024'e sayılı günlerin kaldığı bir sırada yeni yılın küresel barış, istikrar ve huzur ortamı getirmeyeceği artık apaçık ortada duruyor. Esasen pamuk ipliği üzerinde duran “küresel düzene” son darbe 7 Ekim'de Hamas militanlarının İsrail'e karşı

gerçekleştirdiği saldırı ertesinde daha da büyük yara aldı. Yaklaşık on yıl önce başlayan küresel düzensizlik sarmalı hızla artan bir tempoyla uluslararası sistemi her geçen gün yeni açmazlarla karşı karşıya bırakıyor.

2008'de Rusya-Gürcistan savaşının patlak vermesiyle Avrupa-Atlantik ve Karadeniz'i de içeren bölgesel güvenlik ilk "fiskesini" aldı. 2003'te ABD'nin tek yanlı bir tasarrufla Irak'a yaptığı askerî müdahale sonrasında Batı dünyası içinde baş göstermeye başlayan ilk çatlağın üzerinden kısa bir süre sonra Gürcistan'da tecelli eden Rusya'nın revizyonist davranışı küresel güvenlik ortamını ayakta tutan temel dayanakların ilerleyen yıllarda daha fazla sorgulanmasına yol açtı.

2014'te Kırım'ın işgâl ve ilhakıyla Rusya'nın Ukrayna'da sergilediği saldırgan tutum ve uzun yıllar küresel ekonomi-ticaret ağlarından, dolayısıyla küreselleşmeden ciddi bir pay sahibi olan Çin'de Xi Jinping'in iktidara gelmesiyle hızlanan ABD-Çin rekabeti yeni bir çağın başladığını açıkça ortaya koydu. Bu yeni dönem uluslararası hukuk ve kurallardan uzak güçler dengesine dayalı, işbirliği yerine rekabetin körüklendiği bir ortama sahne olmaya başladı. Uluslararası politikayı, davranışçı ekolün kuramlarıyla harmanlayan gerçekçilik (*Realpolitik*) düşünce okuluna bağlı kuramcılar için gün doğdu.

Rusya'nın Ukrayna'yı Şubat 2022'de ikinci kez işgâl etmeye yönelmesiyle birlikte hem sahada hem de değerler manzumesinde ortaya çıkan amansız Batı-Rusya rekabetinin ve karşılıklı olarak alınan gardların neredeyse "yeni normal" olarak kabul edilmeye başlandığı bir aşamada bu defa "Arap Baharı" ertesinde İsrail-ve Filistin'in yeniden çatışma sarmalına sürüklenmesiyle birlikte küresel sistem daha da çalkantılı bir döneme girdi.

2001'de El Kaide'nin ABD'de gerçekleştirdiği terör saldırılarından sonra 2014'te IŞİD'in Suriye ve Irak'ta terörün eşliğinde sahne almasıyla birlikte terörizm olgusu ve terörle mücadele dünya gündeminin üst sıralarına yeniden tırmandı. Bir yandan 2014 sonrası filizlenip, çatışmalarla birlikte derinleşen jeopolitik/jeostratejik rekabetin derinleşmesi, diğer yandan 2023 yılında Gazze'de

yaşanan trajik gelişmelerle bu çekişmenin daha da boyutlanması küresel çaptaki "kusursuz fırtına"nın devam edeceğini açıkça gösterdi. Bu çerçevede, 2024'e dair son umut kırıntıları da an itibarıyla ortadan kalktı. Bir dizi sarsıntıyla değişim içine girmiş bulunan bu arka plan bağlamında Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasını önümüzdeki yıl hangi sınamaların beklediğini özetle mercek altına almak zorunlu hale geldi.

İSTİKRARSIZLIK BÖLGENİN MAKÛS TALİHİ Mİ?

Yeni yılda Türk dış ve güvenlik politikasını zorlu dosyaların beklediği aşikâr. Geniş bir yelpazeye yayılacak bu dosyalara şimdiden kısaca göz atmakta yarar bulunmaktadır. Bölgemizden başlayıp, küresel düzleme doğru bir yaklaşım izlendiğinde diplomamızı zorlayacak ana meseleleri değişik başlıklar altında şöylece sıralamak mümkündür:

Balkanlar

Kosova bağımsızlığına kavuştuktan sonra Sırbistan ile Kosova arasında inişli-çıkışlı gerilimlerin patlak verdiği tanınmaktadır. Son gerilimin Eylül 2023 sonunda [Sırbistan'ın Kosova sınırına asker yığması](#) üzerine yeniden nüksetmiştir. 2023 yaz ayları başında iki ülke arasında yükselen tansiyon üzerine Türkiye, Kosova'da konuşlu NATO-KFOR gücünü takviye etmek üzere bölgeye [asker göndermiştir](#). Bilahare ortaya çıkan gerginlikler AB ve NATO'nun araya girmesiyle birlikte şimdilik yatışmıştır. AB Komisyonu'nun Kasım 2023'te AB genişlemesine ilişkin raporunda, AB üyeliği bağlamında [Sırbistan ve Kosova](#) için bu iki ülkenin AB kriterlerine uyum sağlamada mesafe katetmeleri gereken alanlar tanımlanmıştır. Her hal ve karda Kosova'nın Sırbistan tarafından tanınmamasından kaynaklı ikili çerçevedeki ciddi ihtilafı çözmeleri gereği yinelenmekte birlikte her iki ülkeye de AB üyeliği perspektifi verilmesine devam olunmuştur.

Balkanlar'ın, Avrupa ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmelerine dönük

benzer bir perspektif, NATO Genel Sekreteri'nin Kasım 2023'de bölge ülkelerine yaptığı [ziyaretler](#) vesilesiyle de sergilenmiştir. Türkiye, eski Yugoslavya'nın dağılması ertesinde bağımsızlıklarına kavuşan Balkan ülkelerinin AB ve NATO ile bütünleşmeye dönük gayretlerini başından itibaren desteklemiştir. Kendisi, AB'nin üzerine inşa olunduğu ortak değerlerden (demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti) gün be gün uzaklaşmakta olmasına ve bu durumun Türkiye'ye dair son [Komisyon Raporu](#) ile birlikte Yüksek Temsilci Borrell ve Komiser Várhelyi'nin hazırladığı [öneriler paketine](#) yansımalarına karşılık Türkiye'nin Balkanlar'ın Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşmesine verdiği desteğin önümüzdeki yıl da sürmesini öngörmek mümkündür. Aksi yöndeki bir tutumun Türk dış politikasında bu konuda uzun yıllardır benimsediği istikrarlı çizgiden sapma olarak değerlendirilebilir.

Ortadoğu

7 Ekim'deki Hamas saldırıyla başlayan ve birçok masûm insanın can kaybıyla devam eden sürecin İsrail-Filistin meselesini ve bölgeyi bugünkünden farklı [yeni bir düzleme](#) taşıyacağı öne sürülebilir. İsrail'in eylemleri nedeniyle uluslararası hukuk daha da derinden yara almakla birlikte, gelecek yılda gelişmelerin iki devletli bir çözüme evrilip evrilmeyeceğini zaman gösterecektir. Yeni döneme uyarlanmış değişik işbirliği parametreleri üzerinde bölgesel ve küresel mutabakata önümüzdeki yıl varılmasını beklemek iyimserlik olur. Keskin çekişmelere sahne olan uluslararası ortamdaki oynaklığın ve bölge ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkilerin seyrinin nihai bir çözümün bulunmasında kilit rol oynayacağını kestirmek mümkündür.

Türk yönetim çevrelerinin, çıkan çatışmaların ilk aşamasında temkinli bir yaklaşım sergiledikleri gözlenmiştir. 7 Ekim'de Hamas'ın, binin üstünde İsraili sivilin de hayatına mâlolan saldırısı ertesinde İsrail'in, uluslararası hukuk-insancıl hukuk ve savaş hukukunu hiçe sayarak Gazze'de halen gerçekleştirmekte olduğu operasyonlarda binlerce Filistinli mâsum insanın can kaybıyla sonuçlanan kanlı eylemleri karşısında seslerini yükselttikleri görülmüştür. Bu bağlamda, Hamas'ın saldırısının terör de içeren yönünün açıkça kınanmamasına, bilahare Hamas'tan yana bir tutum almalarına bağlı olarak İsrail-Filistin meselesinin çözüm sürecinde

arabuluculuk yapmak yönündeki olası bir zemini kaybetmişler ve bölge ülkeleriyle başlattıkları normalleşme hamlesini de zorlu bir kulvara sürüklemişlerdir. 2024'te de aynı tutumun devam ettirilmesi halinde Türkiye'nin bölgesel ilişkilerinde daha fazla zemin kaybetmesine yol açacak bir tabloyla karşılaşılması kuvvetle muhtemeldir.

Güney Kafkasya

2020 Sonbaharı'nda yaşanan 2. Karabağ Savaşıyla Karabağ civarındaki bölgelerin Ermenistan'ın işgâlinde kurtarılması ve Eylül 2023'te Azerbaycan'ın Karabağ'da gerçekleştirdiği operasyon sonucunda [Karabağ'ın egemenliğinin](#) yeniden Azerbaycan'a geçmesiyle Güney Kafkasya'da kalıcı bir barışın tesis olunması yönündeki umutlar artmıştır.

Türkiye, süreç boyunca Azerbaycan'ın yanında yer almış ve Güney Kafkasya'da barış zemininin oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Buna paralel olarak hem Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin kalıcı barışa hizmet edecek bir anlaşmayla sonuçlanması, hem Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin, iki ülke arasındaki sınırın açılmasını da kapsayacak bir üst seviyeye çıkmasını öncelemeye başlamıştır. 25 Eylül 2023'de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in [Nahçıvan'da buluşmaları](#) ertesinde bölgede kalıcı bir barış sağlanması için Ermenistan'a yaptıkları açık çağrı dikkat çekicidir.

Güney Kafkasya'daki ulaşım-iletişim koridorlarının açılması bağlamında Ermenistan Başbakanı Pashinyan'ın 27 Ekim 2023'de ortaya attığı "[Barış Kavşağı Girişimi](#)" de önemlidir. Bu girişim kapsamında Zengezur koridorunun Nahçıvan sınır bağlantısına yer verilmemesi, dolayısıyla demiryolu hattının Nahçıvan sınırı hattından kuzeydeki Ermeni topraklarına döndürülmesi ise bir eksikliktir. Bu eksik halka da girişimin kapsamına alındığında Türkiye'nin Azerbaycan'la birlikte Orta Koridoru besleyecek bu ve benzer projeleri hayata geçirmeye ivedilikle yönelmeleri gereklidir.

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi süreci iki ülke tarafından 7 Aralık 2023'te yayımlanan [ortak açıklama](#) son günlerin en önemli gelişmeleri arasında yerini almıştır. Bu açıklamaya göre iki ülke, egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine saygı temelinde ilişkilerini normalleştirmek ve bir barış antlaşması imzalamak yolundaki niyetlerini teyit etmişlerdir. Bu bağlamda, sözkonusu ortak niyetin hayata geçirilmesi halinde bölgede kalıcı barış için yeni ve işbirliğine dönük somut perspektifler ortaya çıkacaktır.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında nihai bir barış anlaşmasına kuvvetli bir zemin oluşturmak üzere Güney Kafkasya'daki tüm ulaşım-lojistik-iletişim-enerji hatlarının açılması ve bu ağ içinde Ermenistan'ın da kendisine bir rol bulması önemlidir. Bu bağlamda, Zengezur koridoru dahil, Doğu-Batı eksenini besleyecek, Türkiye'nin Hazar üzerinden Orta Asya'ya erişimini güçlendirecek bütün hatların bölgesel çapta açılmasına dönük arayış ve hamlelerine 2024'te de devam etmesi önceliklidir. Bu hedefin sağlanmasında bölgesel mimarinin oluşmasına paralel olarak küresel paydaşlarla da temas içinde kalarak bölgeye, özellikle altyapının kuvvetlendirilmesinde daha fazla yatırım çekmeye yönelik açılımlar da yeğlenmelidir.

Doğu Akdeniz ve Ege

Özellikle 2018-2020 döneminde Türkiye'nin Ege'yi de içerecek şekilde Doğu Akdeniz'de izlediği gerekli diplomasi temelinden yoksun [militer dış politika](#) anlayışının, Libya ile Kasım 2019'da imzalanan deniz yetki alanlarına dair [mutabakat metni](#) ayrı bir tarafa konulacak olursa, ters teptiğinin yönetim çevrelerince ayırdına varılmasının ardından 2021 yılından itibaren bölge ülkeleriyle normalleşme girişimleri başlatılmıştır. Bu sürece koşut olarak Ege'de de sular ısınmış ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri ciddi bir gerileme sürecine girmiştir. Bu durumun, ikili çerçeveye sınırlı kalmayan, an itibarıyla [durağanlık döneminde bulunan Türkiye-AB ilişkilerine](#) de yansımaları olmuştur. Son dönemde ise, iki ülke arasında tekrar diyaloga girilmesiyle birlikte ilişkilerin şimdilik normal seyrinde devam ettiği gözlenmektedir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Yunanistan Başbakanı Miçotakis'in başkanlıklarında Atina'da beşincisi düzenlenen [Yüksek Düzeyli İşbirliği Toplantısı](#) (YDİK) sonunda yayımlanan [Atina](#)

[Bildirgesi](#) iki ÷lke ilişkileri çerçevesinde önemli bir kilometre taşıdır. Bu Bildirgeye istinaden iki müttefik ÷lke arasındaki yapısal ihtilafların kısa-orta vadede çöz÷lmesini beklemek iyimserlik olur. Diğer yandan, diyalog ve müzakere kanallarının açık tutulması geleceğe dönük bir diyalog sürecinin korunması için önemlidir ve desteklenmeye değerlidir.

Kıbrıs meselesinin nihai bir çözüme kavuşmamış olmasının da Doğu Akdeniz denklemine oynadığı rol tabiatıyla yadsınamaz. Diğer yandan, mevcut açmazla rağmen, yaratıcı diplomatik yollara başvurulduğu takdirde bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının çıkarılması ve naklinde Türkiye bir rol üstlenebilirdi. Gazze'deki son trajik gelişmeler karşısında salt [Hamas'a endeksli bir çizgi](#) izlemeyi sürdürdüğü takdirde sözkonusu hidrokarbon kaynaklarının Türkiye güzergâhından naklinde ortaya çıkacak sınamaların üstünden nasıl gelineceği ise ayrı bir sınama oluşturmaktadır. Her hal ve karda Ortadoğu'daki son gelişmelerle birlikte Doğu Akdeniz sorunsalı 2024'te Türk dış politikasının ana dosyalarından biri olarak kalacaktır.

Rusya-Ukrayna Savaşı

Ortadoğu'daki durum nedeniyle bugünlerde gündemde nispeten geri plana düşen Rusya'nın Ukrayna'da sürdürdüğü savaş da sadece bölgede değil, küresel etkileriyle dünya gündeminde de yer almaya devam edecektir. Batı'da, Ukrayna'ya sağlanacak malî ve askerî destek konusunda özellikle kamuoyları nezdinde Batılı yönetimlerin izlediği veya hayata geçirmeye çalıştığı politikalara karşı ayrışma eğilimlerinin, dolayısıyla bir [yorgunluğun](#) filizlenmekte olduğu gözlenmektedir. Son günlerde ABD dahil Batılı çevrelerde gör÷len bu eğilimin ne yöne evrileceğinin ve nasıl sonuçlar doğuracağına, Türkiye'ye de ilgilendiren yönleri itibarıyla önümüzdeki yıl yakından izlenmesi gerekecektir. Bu çerçevede Türkiye'nin özellikle 2022'den itibaren Rusya'yla artan doğalgaz ve petrol ticareti ve bazı Türk şirketlerinin Rusya savunma sanayi için gerekli bileşenlerde dolaylı olduğu anlaşılan yollardan [ihracata](#) yönelmeleri Türkiye ile ABD ve AB arasında önemli bir sorun oluşturmaya adaydır.

Yükselen Çin'in Ortadoğu'daki Derin İzdüşümleri

2013'te Kuşak-Yol projesini dünya gündemine getiren [Çin'in radarında Ortadoğu](#)'nun yer almadığı düşünülemez. Nitekim, Ortadoğu'daki yatırımları ve bölge ülkeleriyle kurmakta olduğu ağlar Aralık 2022'de Xi Jinping'in Ortadoğu turuyla, bilahare İran-Suudi Arabistan arasında normalleşme sürecinde ön almasıyla iyice açığa çıkmıştır. Gazze'deki olayların bölgede nasıl süreçleri tetikleyeceği konusunda şimdiden kesin öngörülerde bulunmak mümkün değilse de, Çin'in gelişmelerin seyrine bağlı olarak Ortadoğu'daki rolünü ne yönde uyarlayacağını gelecek yıl yakından izlenmesi gerekli bir alan oluşturacağı öngörülmelidir.

Türkiye-ABD-AB-NATO İlişkileri

Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir yarılmaya meydan veren gelişmelerin başında 2017'de Rusya'dan S400 füze savunma sistemi tedarik edilmesi kararı gelmektedir. S400 sisteminin ilk partisi olarak açıklanan bileşenlerinin Temmuz 2019'da Türkiye'ye gelmesiyle birlikte Türk-Amerikan ilişkileri iyice gerilmiş ve sonuçta Trump işbaşındayken Türkiye, 1990'lı yılların sonunda katıldığı F35 projesinden dışlanmış ve ABD yaptırımlarına maruz kalmıştır. Bu kriz, NATO'ya da olan uzantılarıyla birlikte halen tüm ağırlığıyla sürmekte ve önümüzdeki yıla kalan önemli dosyalardan birini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin 5. nesil savaş uçakları ve teknolojisi elde etmesine zemin oluşturacak bir projenin dışında kalmasına neden olan S400 hazır satın alımı, özellikle Türk savunma sanayinde yol açtığı ekonomik-teknolojik kayıpların çapı dikkate alındığında [stratejik seviyede hatalı bir karardır](#). Bu krizin aşılabilmesi üzerine Türkiye, ABD'den 4.5. nesil muharip uçak olan F16V tipi 40 uçak ve elindeki F16'ları güncellemek üzere 79 modernizasyon kiti satın almaya yönelmiştir. Bölgedeki hava kuvvetleri dengesinde ileride aleyhine dönebilecek durumu, esasen özünde geçici bir önlemlerle telafi etmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, ABD Kongresinin F16V tipi uçaklar ile modernizasyon kitlelerinin Türkiye'ye satılması konusuna pek de olumlu bakmadığı, dolayısıyla Biden yönetiminin bu satışın

geleceğini askıda tuttuğu görülmektedir. Meselenin, resmî telaffuz edilmese de, perde gerisinde İsveç'in NATO'ya üyeliğinin Meclis tarafından onaylanması beklentisi de yatmaktadır. Bu bağlamda, 2024'te, S400 krizinin aşılmasını sağlayacak bir çözüm yolunun bulunmasına dönük arayışlar yanında, F16V uçaklarının ABD'den tedarik edilip edilemeyeceği ve İsveç'in NATO üyeliğinin Türkiye tarafından hangi zamanlama itibarıyla onayacağı sorusu hem Türk-Amerikan ilişkilerini, hem Türkiye'nin NATO içindeki konumunu yakından etkileyecektir. Bu mesele, bir yönü itibarıyla da Türkiye'nin tedarik etmeye yöneldiği Eurofighter Typhoon muharip uçaklarının akıbetiyle de ilintili kalacaktır.

Türkiye'nin son dönemde Batı ülkeleriyle olan ilişkilerindeki bozulmanın tabiatıyla donmuş bir halde bulunan Türkiye-AB ilişkilerine de doğrudan etkileri olmuştur. 1963'te başlayan [Türkiye'nin AB serüveninde](#) her iki tarafın da ilişkileri zayıflatan yönleri saptığı ve birçok işbirliği fırsatını heba ettikleri görülmektedir. AB Komisyonu'nun son yayımladığı [Genişleme Raporu](#) da mevcut durumu açıkça ortaya koymakta ve Türkiye'yi genişleme sürecinin dışında gören bir anlayışa tanıklık etmektedir.

Türkiye-AB ilişkileri an itibarıyla büyük ölçüde Gümrük Birliği Anlaşması'nın güncellenmesine, vize serbestisinin sağlanmasına ve düzensiz göçün Türkiye üzerinden önlenmesine indirgenmiştir. İlk iki alanda Türkiye'yi nasıl bir geleceğin beklediği belirsizliğini korumaktadır. 2024'te bu meselelerin çözüme kavuşup kavuşmaması da siyaset yapıcılarının ve akademik dünyanın gündeminde ön planda bulunacaktır.

Değerlerde Yönelim ve Türkiye

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Türkiye'nin yöneliminin ağırlık merkezi Batı ve Batılı kurumların üzerlerine inşa edildiği ortak değerler olmuştur. Bu değerler, Türkiye'nin altına imza attığı tüm temel hukukî belgelerde yer alan ana dayanaklardır.

Türkiye son yıllara değin, siyaseten inişli çıkışlı da olsa, askeri darbelere maruz da kalsa, demokrasi, sivil haklar ve özgürlükler ile hukuk devleti normlarına ahde vefa göstermeye gayret etmiş ve bu değerleri Cumhuriyet anlayışıyla olabildiğince bağdaştırmaya, toplumsal sözleşmesini de bunlara dayandırmaya çalışmıştır. Son dönemde kuvvetler ayrılığını hiçe sayan, bu çerçevede yargı bağımsızlığına sekte vuran, demokrasiyi ciddi ölçüde zedeleyen, hukukun üstünlüğünü önemli çapta tırpanlayan bir yola saptığı algısının Batı ülkelerinde iyice yer etmeye başlamasıyla birlikte Türkiye Batı'da ciddi zemin kaybına uğramıştır. Sosyo-ekonomik alanda neredeyse tam teşekküllü haliyle ortaya çıkan bu kaybın kısa vadede telâfi edilip edilmeyeceği sorgulanmaya muhtaçtır. Mevcut yönetim anlayışıyla bir zamanlar tarafı olmaya önem atfettiği demokrasinin ortak ve vazgeçilemez değerlerine gelecek yıl ne ölçüde sahip çıkılıp çıkılmayacağı bir yandan dış politikanın, diğer taraftan iç politikanın önemli ve canlı gündem maddelerinin başında yer alacaktır.

Fatih Ceylan, Büyükelçi (E.)

1957 Bursa doğumlu. 1979 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Dışişleri Bakanlığına girdi. Master Derecesini Rutgers(ABD)/Princeton Üniversitelerinden aldı. İslamabad Büyükelçiliği, Deventer Başkonsolosluğu ve NATO nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliğinde, Brüksel Büyükelçiliğinde ve AB nezdindeki Türkiye misyonunda çalıştı. Düsseldorf'ta Başkonsolosluk, Sudan ve NATO nezdinde Büyükelçilik yaptı. Merkezdeki son görevi İkili Siyasi İlişkilerden Sorumlu Müsteşar Yardımcılığıydı. 2019 Şubat

ayında emekliye ayrıldı.

Bu yazıya atıf için: Fatih Ceylan, "2024'ün Kırık Dış Politika Umutları",
Çevrimiçi Yayın, 13 Aralık 2023,
<https://www.uikpanorama.com/blog/2023/12/13/fc-11/>

Telif@*UIKPanorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.